

نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید بهمن کرمان

سال سوم، شماره ۴، پیاپی ۹، زمستان ۱۳۹۵

سنجش شاخص‌های رویکرد انسان‌گرا در برنامه‌ریزی محلات نوین تیریز (مطالعه موردی: محله یاغچیان)^۱

دکتر سعید امانپور

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

شاهرخ زادولی خواجه^۲

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

جواد زارعی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

چکیده

واحدهای خردتر شهرها (محله‌ها)، همچون ارگانسمی زنده و پویا هستند که در بستر تغییر و تحولات بسیاری قرار می‌گیرند که این تغییرات باعث ایجاد ناپایداری در سطح محله‌ها می‌گردد؛ بدین منظور، شهرسازی نوین (رویکرد انسان‌گرا)، به عنوان رویکردی جدید در شهرسازی با در نظر گرفتن مسائل مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و ...، طیفی وسیع از برنامه‌ریزی و طراحی شهری را شامل می‌شود. با توجه به اهمیت رویکرد انسان‌گرا هدف این تحقیق سنجش شاخص‌های رویکرد انسان‌گرا در برنامه‌ریزی محلات نوین شهری (محله یاغچیان) جهت اخذ رهنمودهای لازم برای ارتقای کیفی و کالبدی محله در آینده می‌باشد. روش مطالعه در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی و ماهیت آن نظری-کاربردی می‌باشد. جامعه آماری آن، محله یاغچیان می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای و میدانی است. در روش میدانی، اطلاعات مورد نیاز با ابزار پرسشنامه و مشاهده میدانی جمع‌آوری شده‌اند و تجزیه و تحلیل داده‌ها به دو صورت کمی و کیفی و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS، GIS صورت گرفته است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که از منظر شاخص‌های اجتماعی (مانند تعلق و حس انسجام اجتماعی) و فضاهای همگانی (احساس امنیت و استفاده از عناصر بیولوژیکی)، با ارزش آزمون تی ۱۴/۵۶ و ۱۲/۴۳ و ارزش رتبه‌ای فریدمن ۱۱/۳۷ و ۹/۱۴ مطلوب؛ از نظر شاخص‌های منظر شهری و دسترسی با ارزش آزمون تی ۱۱/۰۷ و ۸/۹۴ و ارزش رتبه‌ای فریدمن ۷/۷۸ و ۶/۸۲ نسبتاً مطلوب؛ و از نظر شاخص‌های کالبدی و کاربری زمین (مانند اختلاط کاربری در سطح و ارتفاع) با ارزش آزمون تی ۶/۶۳ و ارزش رتبه‌ای فریدمن ۴/۷۳ در وضعیت متوسط بر اساس رویکرد شهرسازی انسان‌گرا قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی شهری، محلات نوین شهری، رویکرد انسان‌گرا، تیریز، محله یاغچیان.

^۱ - صفحات: ۲۱-۱

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۴/۳

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۸/۱۳

^۲ - نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

sh.zadvali@yahoo.com

مقدمه

افزایش روز افزون جمعیت در شهرها، استقرار خدمات و تسهیلات مختلف در آنها، از چالش‌های اساسی روزگار کنونی است؛ بنابراین، توجه به ابعاد مختلف توسعه شهری و طرح برنامه توسعه مناسب برای شهرهای امروز، اهمیتی دوچندان یافته است (شفاعتی، ۱۳۸۹: ۱۰). چنانچه در نیمه اول قرن بیستم با رشد و استفاده روز افزون اتومبیل در شهرها، نگرش‌های جدیدی در شهرسازی مدرن مبتنی بر منطقه‌بندی کاربری‌ها و تفکیک آنها بر اساس مسکن، کار، خرید و فراغت شکل گرفت. این نگرش‌ها تقریباً در هشت دهه از قرن بیستم توسعه یافته‌اند. از دهه ۱۹۸۰ میلادی تعداد فزاینده‌ای از شهرسازان آمریکایی در ارتباط با فرسودگی و زوال مراکز شهری و افزایش فزاینده جوامع حومه‌ای و محلی حاشیه شهرها که پراکنده و متفرق و مبتنی بر تردد اتومبیل و دارای فاصله با مراکز شهری بودند، نظریه‌هایی را ارائه داده‌اند؛ که تکامل این نظریه در پایان دهه ۱۹۸۰ و ابتدای دهه ۱۹۹۰ موجب شکل‌گیری شهرسازی انسان‌گرا شده است (استیوتویل، ۲۰۰۴: ۳۲).

هدف از برنامه‌ریزی فضاهای انسان‌گرا، خلق خیابان‌ها و میدان‌ها به نحوی است که شهروند در آن احساس امنیت بالاتر، کارایی بیشتر و سرزندگی فزاینده داشته باشد. این هدف از طریق تسهیل کنترل شهروند بر فضا تأمین خواهد شد؛ از طرفی، وجود یک عرصه عمومی جذاب در تأمین آسایش و سلامتی انسان بسیار مهم است. در سنت‌های گذشته فنون ساختمان‌سازی تنها شامل ساخت نبود، بلکه فضاها را نیز در بر می‌گرفت. این موضوع بایستی دوباره احیا شود و برای رسیدن به این هدف، همکاری همه حرفه‌های مرتبط با محیط ضروری به نظر می‌رسد (تیبالدز، ۱۳۸۷: ۲۵).

انسان تمایل به رشد، نیاز به خودشکوفایی، نیاز به حرمت از سوی خود و دیگران، نیاز به تعلق داشتن، نیاز به ایمنی و امنیت، نظم و ثبات و نیازهای جسمانی دارد. انسان نه تنها سعی می‌کند «خود» را حفظ کند، بلکه می‌کوشد که خویشتن (خود) را در جهت تمامیت، وحدت، کمال و خودمختاری سوق دهد. او ظرفیت، استعداد و انگیزش لازم را برای حل مشکلاتش دارد. گرچه تمایل به خود شکوفایی، منشأ بیولوژیکی دارد؛ اما

این موضوع به اثبات رسیده است که رشد این تمایل، متأثر از فرهنگ و محیط پیرامون نیز می‌باشد (کریمی، ۱۳۷۴: ۱۵۶). از این رو، یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری، ایجاد محیط‌های انسانی با کیفیت می‌باشد.

توجه به نیازها و چگونگی پاسخ دادن به آنها در محیط شهری امری است که در طول تاریخ قدمت متمادی داشته و راه‌حل‌های مربوط به خود را نیز به همراه دارد (مطلبی، ۱۳۸۵: ۵۷). مطالعات بسیاری، تأثیرات مخرب شهرنشینی بر روی رفتار انسانی را نشان می‌دهد. در محیط شهری، افراد پیوسته با محیط کالبدی خود در ارتباط هستند؛ بنابراین، لازم است کیفیت محیط زندگی نیز برآورنده تقاضاهای متنوعی که از محیط کالبدی می‌رود و انواع توجهاتی که به آن مبذول می‌شود، باشد (گلکار، ۱۳۷۹: ۸). حرفه برنامه‌ریزی شهری در تلاش برای ارتقای محیط زیست شهری با توجه به نیازهای شهروندان است و شکل‌گیری رویکرد انسان‌گرا در برنامه‌ریزی شهری توجه به نیازهای انسانی را خاطر نشان می‌سازد.

دیدگاهی که باید برنامه‌ریزی آن به منظور نیازهای انسان و محیط کالبدی شهر مانند نظام کاربری زمین، فضاها همگانی، فرم کالبدی، منظر شهری، حرکت، دسترسی و نظام اجتماعی شکل گیرد. از این رو با توجه به اهمیت موضوع، این تحقیق به دنبال ارزیابی محله‌های نوین شهر (محله یاغچیان) و تطبیق آن با شاخص‌های رویکرد انسان‌گرا می‌باشد. محله یاغچیان یکی از محلات نوین کلان‌شهر تبریز است که به دلیل افزایش جمعیت آن در سال‌های اخیر نیازمند برنامه‌ریزی و طراحی مناسب با رویکردهای شهرسازی نوین به منظور اخذ رهنمودهای لازم برای ارتقای کیفی و کالبدی محله در آینده می‌باشد؛ به این منظور، اهداف این تحقیق به صورت زیر است:

- بررسی و شناخت محله یاغچیان و مؤلفه‌های برنامه‌ریزی انسان‌گرا
- بررسی تطبیقی مؤلفه‌های رویکرد انسان‌گرا با کالبد محله یاغچیان
- ارائه راهکارهایی برای ارتقای کمی و کالبدی محله یاغچیان با استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی انسان‌گرا.

الگوی شهرسازی جدید در اواخر قرن بیستم، از طرف شهرسازی چون پیتز کالثروپ، آندراس دوانی و الیزابت پلاتر زیبرک^۱ وارد برنامه‌ریزی شهری شده‌است (آرنت^۲، ۱۳۸۷: ۱). در سال‌های اخیر تحقیقات متنوعی در مورد شهرسازی انسان‌گرا صورت گرفته است که دو کتاب مشهور تیبالدز شهرسازی شهروندگرا (۱۳۸۷) و شهرهای انسان محور: بهبود محیط شهری در شهرهای بزرگ و کوچک (۱۳۸۸) از مهم‌ترین آنها می‌باشد؛ همچنین، به این منظور، مطالعات مختلفی در کشورمان انجام گرفته که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

کرمانی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به برنامه‌ریزی محله پایدار با بهره‌گیری از رویکرد نوشهرگرایی پرداخته‌اند. سلطانی و خداپرست (۱۳۸۹) در کار خود به ارزیابی خیابان سمیه شهر شیراز بر اساس رهیافت انسان‌گرا پرداخته‌اند. حسنی و روشنی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان نوشهرگرایی رویکردی جدید در طراحی و برنامه‌ریزی شهری به ارزیابی اصول نوشهرسازی انسان‌گرا پرداخته‌اند.

علاوه بر پژوهش‌های انجام گرفته، محققان دیدگاه‌های متفاوتی در مورد محیط‌های شهری مطلوب ارائه داده‌اند که می‌توان آن را به عنوان معیارهایی برای عرصه فعالیت‌های جمعی پویا تعمیم داد. کوین لینچ^۳ در کتاب تئوری شکل شهر، ۷ معیار را به عنوان نسخه‌های جامع کیفیت شهر پیشنهاد می‌کند «زندگی، معنا، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، عدالت و کارایی» (لینچ، ۱۳۸۱: ۱۵۳). وی این ۷ محور را ضامن مطلوبیت یک شهر و محیط شهری می‌داند.

بتلی^۴ فهرستی از موضوعات کلیدی ساختن مکان‌های مطلوب را با عنوان نفوذپذیری، خوانایی، گوناگونی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای احساسی و رنگ تعلق ارائه می‌دهد (خادمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۵) و شرط پاسخ‌دهندگی محیط‌های شهری را در دارا بودن این کیفیت‌ها می‌داند؛ از طرفی، به‌منظور ارتقای محیط شهری، رویکردهای مختلفی با توجه به مشکلات عدیده شهرهای امروزه شکل

1 - Peter Calthorpe, Duany & Plater-Zyberk

2 - Arent

3 - Kevin Lynch

4 - Jan Bentley

گرفته است که نگرش جامع‌نگر، شهرسازی انسان‌گرا، نگرش راهبردی- ساختاری و برنامه‌ راهبردی توسعه شهری از آن جمله‌اند. رویکردی که در انتقاد به وضعیت کنونی شهرها در اوایل دهه ۱۹۹۰ مطرح شد، شهرسازی شهروندگرا بود که اصول و مبانی آن وجه اشتراک بسیاری با نهضت نوشهرگرایی و حتی نظریه توسعه پایدار دارد (زندى، ۱۳۹۰: ۱۰)؛ از طرفی، موضوع شکل‌دهی فضاهای شهری بر اساس رویکرد انسانی همانا مبتنی بر خواست‌های انسانی است که در برنامه‌ریزی مورد نظر قرار می‌گیرد. امروزه دو رویکرد اصلی در چشم‌انداز توسعه، برنامه‌ریزی آگاهانه فضاهای شهری، بستر لازم را جهت دستیابی به رویکردی انسانی فراهم آورده‌اند: رویکرد نخبه‌گرا و قطعیت‌نگر و رویکرد نو عمل‌کردگرا. در رویکرد اول، توسعه مقوله‌ای صرفاً بیرونی تلقی شده و به نظام موجود تحمیل می‌گردد. در این رویکرد، تکنولوژی هدف توسعه قرار گرفته؛ بنابراین، تولید انبوه فضاها و بناهای شهری مورد توجه است. این رویکرد بر جنبه‌های هنری زیبایی‌شناختی و شکلی متمرکز بوده (لنگ، ۱۹۹۴: ۲۱)؛ از این رو، تنها به توسعه کالبدی فضاها تکیه دارد و به خلق فضاهایی تماشایی همت می‌گمارد (پانتر و کارمونا، ۱۹۹۷: ۳۳).

بنابراین، بسیار نخبه‌گرا است و فضاهای شهری را نه برای عموم مردم، بلکه تنها برای درک گروهی خاص از مردم خلق می‌نمایند. در این نگرش، طراحان بسیار خردورز بوده و بر جنبه‌های عقلانی و محصول برنامه‌ریزی و طراحی معطوف می‌سازد. در رویکرد دوم، توسعه مقوله‌ای درونی است؛ اگر چه تحت تأثیر عوامل بیرونی نیز قرار می‌گیرد (مطلبی، ۱۳۸۵: ۵۸). در این نگرش، توجه به تمامی طیف نیازهای انسانی (نیازهای جسمانی، ابعاد ذهنی، روحی یا معنایی انسان) مورد توجه است. این رویکرد به توسعه پایدار محیطی (صادق‌زاده و پورمحمدی، ۱۳۹۲: ۴) و مشارکت مردم در فرایند شکل‌دهی به شهر، اهمیت خاصی قائل بوده؛ بنابراین، کیفیت محیطی را بر مبنای ایجاد کیفیت زندگی فردی و جمعی مردم در ارتباط با محیط زیست استوار ساخته است و به جای توجه صرف به نیاز متفکران و نخبه‌ها در طراحی شهری، به رفتارهای روزمره مردم در فضاهای شهری توجه ویژه دارد و به جای توجه قطعی به محصول و

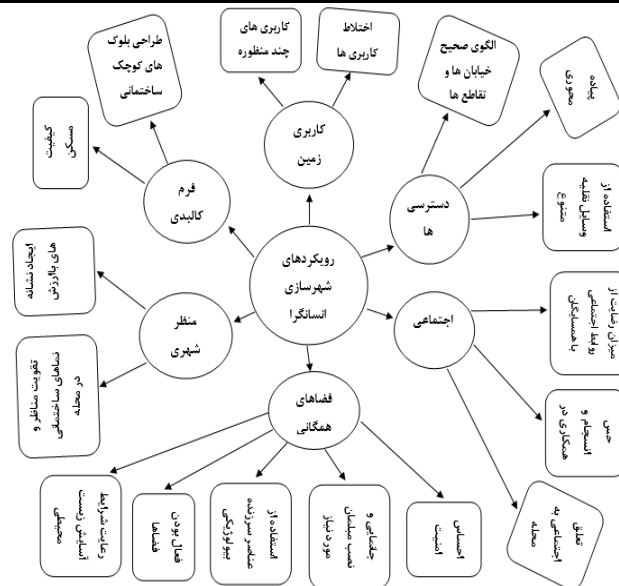
شکل آن، به فرآیندی منعطف و پویا جهت دستیابی به محصول، اهمیت داده و به فرآیند حل مسئله در برنامه‌ریزی شهری معتقد است (اپلارد، ۱۹۷۶: ۳۲).

از عوامل مهمی که در رویکرد شهرسازی انسان‌گرا به آن توجه شده‌است، مسئله تراکم است. تراکم در مرکز شهر مانند الگوی شهرهای قدیمی، بیشتر و در پیرامون شهر، کمتر در نظر گرفته شود. در کل شهر نیز تراکم نسبت به ساخت‌وساز حومه‌ای کاملاً بیشتر در نظر گرفته می‌شود. تراکم بالا، علاوه بر فوایدی که در ایجاد تعامل اجتماعی میان مردم دارد، نقش مؤثری در کاهش هزینه‌های عمومی جامعه به ویژه هزینه‌های ساخت بزرگراه‌ها و مصرف سوخت دارد.

در یک دسته‌بندی کلی برخی از کیفیت‌های برنامه‌ریزی واحدهای همسایگی سنتی در نگرش شهرسازی انسان‌گرا را می‌توان به شرح زیر نام برد (حسنی و روشنی، ۱۳۸۹: ۵۳):

- سایت‌های عریض مخصوص حرکت پیاده
- شبکه‌ای از مسیرهای پیاده با دسترسی آسان به نواحی و واحدهای همسایگی
- سرعت سواره آرام و بین ۱۵ تا ۲۰ mhp.
- واقع شدن آزاد راه‌ها در حاشیه شهر و دوری از مراکز واحدهای سنتی
- تشویق حرکت پیاده و دوچرخه و پراکنده کردن و توزیع ترافیک در طول آن
- کوچک سازی واحدهای مسکونی برای استطاعت بیشتر افراد
- قرارگیری مراکز شهری و خرده فروشی‌ها و رستوران‌ها و واحدهای مسکونی در حدود ۵ دقیقه پیاده‌روی
- طراحی خیابان‌ها با امکان کنترل حرکت و سرعت در آن
- تشویق کاربری‌های مختلط برای تشویق یکپارچگی مسکونی و خرده فروشی و فعالیت‌های تجاری.

با توجه به مطالعات انجام شده، نگارندگان عوامل مؤثر در برنامه‌ریزی فضاهای شهری بر اساس رویکرد انسان‌گرا را استخراج کرده‌اند که در زیر و به عنوان مدل مفهومی تحقیق، قابل رؤیت است (شکل ۱).

شکل ۱- عوامل مؤثر در برنامه‌ریزی فضاهای شهری انسان‌گرا

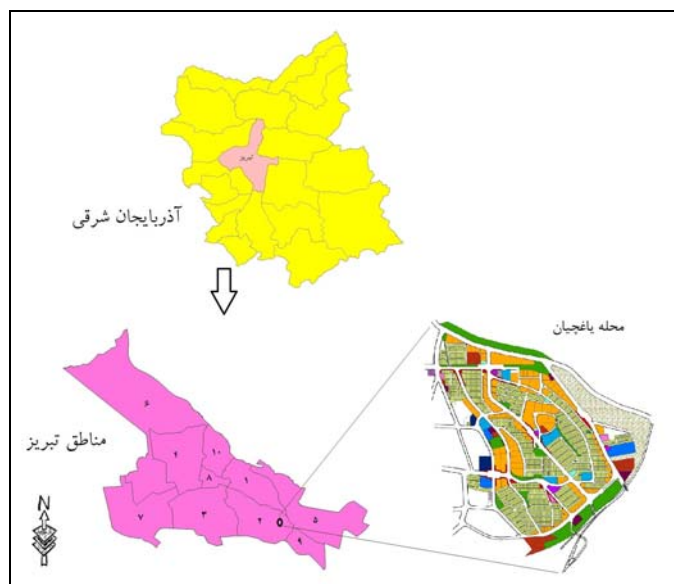
داده‌ها و روش‌شناسی

روش تحقیق در این مطالعه، توصیفی-تحلیلی و از نظر ماهیت کاربردی-نظری می‌باشد؛ همچنین، روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی بوده و تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از نرم‌افزارهای GIS (روش بافر) و SPSS (آزمون تی و فریدمن) صورت گرفته است. در روش میدانی، ابتدا مشاهدات به منظور شناخت دقیق محله صورت گرفته و سپس پرسشنامه‌ی مربوط به شاخص‌های مورد بررسی از نمونه آماری جمع‌آوری گردیده است.

جامعه آماری این تحقیق ساکنان محله یاغچیان تبریز که شامل ۷۴۲۸۴ نفر (۱۹۰۴۷ خانوار) بوده و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ خانوار به دست آمده که این نمونه به صورت تصادفی ساده انتخاب شده است؛ همچنین، به منظور سازگاری داده‌ها (پایایی) نیز به دلیل این که ضریب آلفای کرونباخ از عمومیت بیشتری برخوردار است، از این روش استفاده نموده که ضریب کل آلفا به دست آمده ۰/۷۱۴ است.

شهرک شهید یاغچیان، یک شهرک مسکونی واقع در ناحیه شرق تبریز و جزء شهرداری منطقه دو تبریز است. این شهرک، جزء محله‌های نوین تبریز می‌باشد که از

سال ۱۳۷۶ ساخت آن شروع شد و در ۸ فاز اجرا گردید. چون جزء مناطق خوش آب و هوای تبریز و نزدیک کوی فردوس بود خیلی سریع پیشرفت کرد. وسعت این شهرک، حدود ۱۲۵ هکتار است که بیشترین وسعت این شهرک را کاربری مسکونی شامل شده است (شکل ۲).

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی محله باغجیان

بحث

شاخص‌های کالبدی و کاربری زمین

اختلاط کاربری و کاربری‌های چند منظوره: توسعه مختلط کاربری‌های شهری، رویکردی جدید در چیدمان و ارتباط مکانی کاربری‌ها است. اختلاط کاربری به معنای ترکیبی از کاربری‌ها است، که ممکن است به صورت عمودی (برای مثال واحدهای مسکونی بالای فروشگاه‌های خرده فروشی) افقی (برای مثال قطعه زمین با کاربری مسکونی در مجاورت قطعه دیگر با کاربری خرده فروشی)، مشترک در یک مکان (برای مثال کسانی که در خانه خوداشتغالی انجام می‌دهند) و یا زمانی (یک زمین مشخص در هر زمان متعلق به یک کاربری باشد) ترکیب شوند (هوپنبراور و لاو، ۲۰۰۵: ۹۷۱-۹۷۰).

مشاهدات میدانی و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد کاربری‌های چند منظوره و مختلط در سطح محلهٔ یاغچیان در مواردی کم قابل رؤیت است؛ به این صورت که کاربری تجاری به عنوان بخش اشتغالی خانوار در پایین کاربری مسکونی و یا همجوار با آن قرار دارد که دسترسی آسان و بدون صرف هزینه و زمان را به محل اشتغال خود باعث می‌شود؛ از طرفی، کاربری‌های محلهٔ یاغچیان شامل ۱۳ کاربری مختلف است که کاربری مسکونی با ۶۲۶۵۶۱ مترمربع بیشترین مساحت را در بر گرفته‌است که از مجموع کاربری‌ها، ۴۹/۹ درصد را در بر می‌گیرد و این به دلیل ماهیت مسکونی بودن این محلهٔ نوین است. بعد از کاربری مسکونی، شبکهٔ معابر با حدود ۳۱ هکتار مساحت، است که ۲۵ درصد را شامل شده است. در ردهٔ سوم کاربری‌ها، کاربری فضای سبز قرار دارد که ۱۴۳۷۵۰ مترمربع مساحت دارد و ۱۱/۴ درصد را در بر گرفته‌است و در رده‌های بعدی، کاربری‌های بایر، آموزشی و ... قرار دارند؛ بنابراین، می‌توان گفت محلهٔ یاغچیان از نظر اختلاط کاربری‌ها در وضعیت نسبتاً مطلوب، ولی از نظر کاربری‌های چند منظوره در وضعیت نامناسبی قرار دارد (جدول ۱)، (شکل ۳).

جدول ۱- مساحت و سرانهٔ کاربری‌های مختلف در محلهٔ یاغچیان

نام کاربری	مساحت (مترمربع)	سهم از کل مساحت محله (درصد)
مسکونی	۶۲۶۵۶۱	۴۹/۹
معابر	۳۱۳۷۵۳	۲۵
فضای سبز	۱۴۳۷۵۰	۱۱/۴
آموزشی	۷۳۱۴۹	۵/۸
تجاری	۱۸۱۱۱	۱/۴
ورزشی	۴۴۸۸۹	۳/۵
بهداشتی	۵۱۸۹	۰/۴۱
فرهنگی	۳۷۹۸	۰/۳
مذهبی	۶۲۱۵	۰/۴۹
تجهیزات	۱۲۲۲۰	۰/۹۷
تأسیسات	۶۷۴۱	۰/۵۳
پارکینگ	۶۳۱	۰/۰۵
جمع	۱۲۵۵۰۱۲	۱۰۰

شکل ۳- نقشه کاربری اراضی شهری محله یاغچیان

برنامه‌ریزی بلوک‌های کوچک ساختمانی و کیفیت مسکن: بر اساس مشاهده‌های میدانی صورت گرفته بر روی واحدهای مسکونی محله (۱۹۰۴۷ واحد مسکونی)، بیش از ۸۰ درصد (۱۶۱۵۲ واحد مسکونی) ساختمان‌های این شهرک بتون‌آرمه و کمتر از ۲۰ درصد (۲۸۹۵ واحد مسکونی) اسکلت فلزی می‌باشند که نشانگر تازه ساخت بودن این محله و گرایش به ساخت ساختمان‌های بادوام می‌باشد.

از نظر نوع مالکیت نیز این شهرک بیشتر تحت تملک شخصی است و مالکیت دولتی، بیشتر در زمینه کاربری آموزشی است. از آنجا که این شهرک از سال ۱۳۷۶ ساخته شده است، از نظر کیفیت بنا، بیشتر ساختمان‌های این شهرک نوساز هستند و تنها تعداد کمی از ساختمان‌ها در حال ساخت هستند. در نهایت به لحاظ عمر بنا، به دلیل تازه ساخت بودن محله، عمر بیشتر ساختمان‌ها بین ۱۰ تا ۱۵ سال است که این نشان‌دهنده بادوام بودن ساختمان‌های این منطقه است (جدول ۲).

۶- با توجه به نبود اطلاعات مورد نیاز از محله، تمامی واحدهای مسکونی بررسی شده‌اند که با توجه به فرارگیری مساکن این محله اغلب در مجتمع‌های مسکونی، تمام شماری واحدهای مسکونی را آسان‌تر نموده است.

جدول ۲- اسکلت و مصالح به کار رفته در محله یاغچیان

نام محله	جمع		نوع اسکلت و مصالح عمده	
	تعداد واحد مسکونی	درصد	اسکلت فلزی به %	بتون آرمه به %
یاغچیان	۱۹۰۴۷	۱۰۰	۱۵/۲	۸۴/۸

زمین و چگونگی (وسعت و شکل قطعات) آن تعیین‌کننده فرم مسکن است. در واقع این شکل زمین است که به معمار خط اصلی را می‌دهد که چگونه طراحی کند. به بیان واضح‌تر می‌توان گفت فرم هر ساختمان تحت تأثیر مستقیم شکل زمین آن ساختمان است (قلی‌زاده، ۱۳۷۸: ۲۲). از آنجا که اکثر ساختمان‌ها در بلوک‌های مسکونی محله دارای مساحت ۱۷۰-۸۵ مترمربع هستند، دسترسی آسان با قیمت مناسب به این مسکن‌ها را موجب گردیده است (جدول ۳).

جدول ۳- ابعاد زمین در بلوک‌های مسکونی محله یاغچیان

تعداد	ابعاد زمین
۱۴۳۲۱	۸۵-۱۷۰
۴۶۷۰	۱۷۱-۲۵۵
۳۹	۲۵۶-۳۴۰
۱۷	۳۴۱-۴۲۵

به طور کلی، ارزش آزمون تی برای شاخص‌های کالبدی و کاربری زمین ۵/۶۳ و ارزش رتبه‌ای فریدمن ۴/۷۳ می‌باشد.

دسترسی‌ها

استفاده از وسایل نقلیه متنوع: از نظر استفاده از حمل و نقل متنوع این محله در وضعیت نامساعدی قرار دارد که این موضوع، شاید به علت قشر اجتماعی ساکن در این محله می‌باشد که اکثر افراد در سطح متوسط اقتصادی هستند و این افراد از حمل و نقل عمومی بیشتر استفاده می‌نمایند؛ درحالی‌که وضعیت حمل و نقل در این محله مناسب نمی‌باشد؛ با وجود این، این محله دارای ایستگاه‌های اتوبوس است که جابه‌جایی افراد را به سایر نقاط شهر بر عهده دارد. میزان رضایت‌مندی افراد از حمل و نقل متنوع در محله به این صورت است که ۶۳/۱۵ درصد از وضعیت حمل و نقل در محله

ناراضی، ۱۹/۷۵ درصد نظری متوسط و تنها ۱۷/۱ درصد راضی هستند؛ همچنین، نتایج آزمون تی برای این شاخص ۹/۲۷ می‌باشد که بالاتر از ارزش آزمون است و نشان‌دهنده رضایت ساکنین از این شاخص است.

الگوی صحیح خیابان‌ها و تقاطع‌ها: خیابان‌های محلی عنصر اصلی تشکیل‌دهنده معماری شهری‌اند، و در ایجاد جاذبه‌های بصری و فضا سازی‌های دل‌پذیر و در هویت و جهت دادن به محل مؤثرند. راه محلی، خیابانی است که در طراحی و بهره‌برداری از آن نیازهای وسایل نقلیه موتوری، دوچرخه‌سوار و پیاده با اهمیت یکسان رعایت می‌شود. برای رعایت حال پیاده و دوچرخه، سرعت وسایل نقلیه موتوری در این خیابان‌ها پایین نگه داشته می‌شود. خیابان‌های محلی دارای سه نقش عمده در هسته شهری هستند: جابجایی، دسترسی و اجتماعی (حبیبی و مسائلی، ۱۳۸۷: ۳۵). شبکه معابر محله یاغچیان در حدود ۳۱ هکتار از کل مساحت محله را به خود اختصاص داده است که حدود ۲۵ درصد از کل کاربری‌های محله می‌باشد. شبکه معابر محله به لحاظ سلسله مراتبی به صورت بسیار منظم ایجاد شده‌اند و به ۵ گروه تقسیم شده است: الف) ۶ متری ب) ۱۲ متری پ) ۱۸ متری ت) ۲۴ متری ث) ۳۰ متری. می‌توان گفت که شبکه معابر محله یاغچیان به لحاظ دسترسی به خدمات اساسی، وجود رابطه سلسله‌مراتبی منظم در راه‌های محلی، دسترسی به وسایل نقلیه موتوری، امنیت و توجه به ترغیب پیاده‌مداری از وضعیت مطلوبی برخوردار است.

پیاده‌روی: از عوامل مهم برای افزایش پیاده‌مداری در محله، شعاع عملکردی مناسب کاربری‌های محله می‌باشد. کاربری‌های یک محله باید به گونه‌ای مکان‌یابی شوند که ساکنان محله برای رفع نیازهای خود، مجبور به ترک محله نشوند؛ همچنین، با دسترسی آسان و مناسب به خدمات مورد نیاز خود موجبات کاهش استفاده از وسایل نقلیه موتوری را فراهم نمایند و پیاده-مداری را برای رفع نیازهای خود برگزینند.

کاربری خدماتی این محله شامل آموزشی، فضای سبز، ورزشی، مذهبی، تجاری، بهداشتی است. جدول زیر، شعاع دسترسی کاربری‌های خدماتی در سطح محله را نشان می‌دهد (جدول ۴).

جدول ۴- استاندارد شعاع دسترسی کاربری‌های خدماتی بر اساس مترمربع

کاربری	دبستان	راهنمایی	دبیرستان	فضای سبز	ورزشی	مذهبی	تجاری	بهداشتی
شعاع دسترسی	۵۰۰	۸۰۰	۱۲۰۰	۲۵۰	۷۰۰	۳۰۰	۲۵۰	۸۵۰

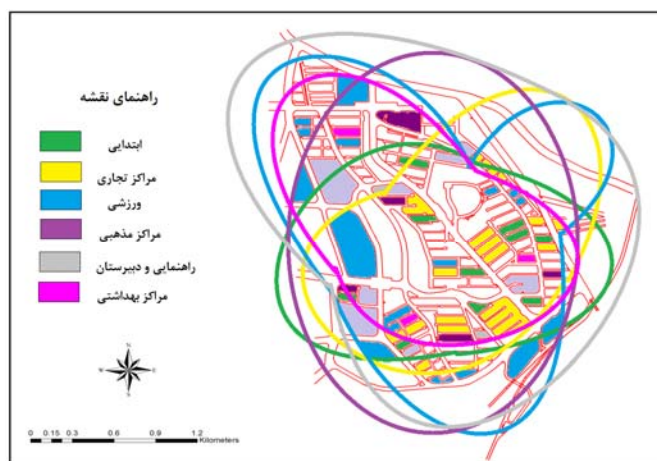
نتایج بر حسب میزان دسترسی به خدمات اساسی در محله یاغچیان نشان می‌دهد که شعاع دسترسی به مراکز آموزشی ابتدایی ۳۵۰ متر، راهنمایی و دبیرستان ۸۰۰ متر، مراکز تجاری ۲۰۰ متر، مراکز بهداشتی ۷۰۰ متر، فضای سبز ۳۰۰ متر، کاربری ورزشی ۶۰۰ متر و کاربری مذهبی ۵۰۰ متر می‌باشد که غیر از کاربری مذهبی، سایر خدمات در شعاع دسترسی مطلوب بر اساس استاندارد شعاع دسترسی کاربری‌های خدماتی قرار دارند.

نتایج به دست آمده از میزان رضایت شهروندان محله از دسترسی به خدمات مورد نیاز در جدول زیر قابل مشاهده است. این جدول، نشان‌دهنده رضایت شهروندان از دسترسی به خدمات اساسی در محله یاغچیان از طریق پیاده‌روی می‌باشد. بیشترین رضایت شهروندان، مربوط به مراکز آموزشی با رتبه فریدمن ۱۴/۲۸ و کمترین رضایت آنها نیز از مراکز خدماتی با رتبه فریدمن ۵/۱۴ است (جدول ۵).

جدول ۵- میزان رضایت ساکنان از دسترسی به خدمات اساسی در محله

خدمات و کاربری‌ها	میانگین	T آماره با ارزش آزمون ۳	درجه آزادی	سطح معناداری	فریدمن
مراکز آموزشی	۴/۷۸	۹/۳۸	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۴/۲۸
فضای سبز	۴/۴۴	۸/۴۲	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۳/۷۲
فضای ورزشی	۳/۷۶	۴/۰۷	۳۷۹	۰/۰۰۰	۶/۳۹
مراکز تجاری	۴/۰۷	۶/۵۹	۳۷۹	۰/۰۰۰	۷/۲۳
مراکز مذهبی	۴/۲۱	۷/۱۳	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۱/۸۵
مراکز درمانی - بهداشتی	۳/۲۳	۲/۷۸	۳۷۹	۰/۰۰۰	۶/۰۷
مراکز خدماتی (بانک، پست و ...)	۲/۸۷	۲/۴۳	۳۷۹	۰/۰۰۰	۵/۱۴

در این قسمت، همچنین برای به دست آوردن شعاع عملکردی هر یک از کاربری‌ها، از ابزار Buffer در نرم‌افزار GIS استفاده می‌کنیم؛ به این ترتیب که بعد از مشخص کردن هر کاربری در قسمت Input Features، شعاع دسترسی را به متر در قسمت Distance وارد کرده و مساحتی از محله را که این کاربری پوشش می‌دهد به ما نشان می‌دهد. این دستور برای همه کاربری‌ها انجام شد. پس از به دست آوردن شعاع دسترسی هر کدام از کاربری‌ها، از اختلاط همه نقشه‌های دسترسی کاربری‌ها، نقشه کلی دسترسی تولید می‌شود (شکل ۴).

شکل ۴- شعاع دسترسی ساکنان به خدمات اساسی در محله

ارزش آزمون تی برای مجموع شاخص‌های دسترسی برابر با $8/94$ و همچنین ارزش رتبه‌ای فریدمن $6/82$ است.

بخش فضاهای همگانی

احساس امنیت در فضاهای عمومی محله: احساس امنیت، آرامش و آسودگی خاطری است که توجه به ابعاد مختلف آن می‌تواند ارتباطات و سرمایه اجتماعی عظیمی که خود عاملی برای ثبات، آرامش و لذت از فضاهای عمومی شهری است را به وجود آورد. در این تحقیق به دنبال سنجش میزان رضایت‌مندی شهروندان محله یاغچیان از امنیت در فضاهای عمومی در ساعات مختلف می‌باشیم. نتایج استخراج شده

نشان می‌دهد که ساکنان محله از احساس امنیت بالایی در استفاده از فضاهای عمومی در شب و روز برخوردارند (جدول ۶).

جدول ۶- درصد میزان احساس امنیت ساکنان محله یاغچیان در استفاده از فضاهای عمومی

احساس امنیت	میانگین	T آماره با ارزش آزمون ۳	درجه آزادی	سطح معناداری	فریدمن
شب	۴/۵۷	۸/۴۹	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۴/۰۸
روز	۴/۷۹	۹/۵۱	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۴/۶۹

همچنین نتایج طبق مشاهدات میدانی و نظرسنجی از ساکنان نشان می‌دهد که کیفیت نورپردازی هنگام شب و تاریکی از نظر کمیت و کیفیت در سطح بالایی قرار دارد که موجب احساس امنیت شهروندان موقع استفاده از این فضاها می‌گردد؛ ولی از سوی دیگر با توجه به همجواری این محله با محله اسکان غیررسمی شمس‌آباد احساس ناامنی در بعضی موارد قابل مشاهده است. ناگفته نماند که ساکنان این محله به دلیل استقرار در بین محلات گلشهر، یاغچیان، فردوس از نظر فرهنگی نیز پیشرفت‌های قابل توجهی را طی دهه اخیر داشته‌اند.

جانمایی و نصب مبلمان مورد نیاز: مشاهدات میدانی و نظرسنجی از ساکنان محله نشان می‌دهد که این محله از نظر برخورداری از مبلمان مورد نیاز شهری در فضاهای سبز از کیفیت نسبتاً بالا ولی در فضاهای دیگر مانند ایستگاه‌های اتوبوس و معابر در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. رتبه فریدمن این شاخص ۹/۲۳ و ارزش تی آن ۵/۶۷ است.

استفاده از عناصر سرزنده بیولوژیکی «آب و پوشش گیاهی»: استفاده از فضای سبز در طراحی این محله یکی از عنصرهای مهم می‌باشد. به گونه‌ای که در اکثر نقاط محله، شاهد انواع فضای سبز می‌باشیم. پارک شمیم پایداری، یکی از پارک‌های این محله بوده که پارک منطقه‌ای محسوب می‌گردد؛ همچنین، پارک آبی تبریز در این محله قرار دارد که موجب سرزندگی این محله گردیده است؛ چنانچه رتبه فریدمن این شاخص ۱۳/۵۶، با میانگین ۴/۱۲ و ارزش تی آن ۸/۹۳ است؛ از طرفی، این محله مجاور با

بزرگ‌ترین پارک و شهرسازی تبریز (اثر گلی) می‌باشد؛ با این حال، میزان استفاده از آب به عنصر سرزندگی در محله نامطلوب است.

رعایت شرایط آسایش زیست محیطی و فعال بودن فضاها: این محله جزء خوش آب و هواترین محلات شهر تبریز است که در آن هوا بسیار مطبوع است آلودگی کمی وجود دارد. این محله تقریباً در یک مکان نسبتاً مسطح توسعه یافته است و برجستگی و برآمدگی قابل ملاحظه‌ای در آن دیده نمی‌شود؛ البته در ابتدای ساخت این محله تپه‌هایی در مرکز، شمال و شمال غرب وجود داشته؛ اما در مرحله آماده سازی زمین، این تپه‌ها برداشته شده و در حال حاضر، تقریباً محله مسطح می‌باشد. شیب این محله بین ۱۵ تا ۲۰ درصد است که برای برخی کاربری‌ها مانند مسکونی، آموزشی نسبتاً مناسب است اما در برخی کاربری‌ها مانند معابر و بهداشتی نسبتاً نامناسب است؛ همچنین، اکثر فضاهای عمومی این محله در ساعات مختلف شبانه‌روز محل عبور و مرور ساکنان محله می‌باشد. نتایج، نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد افراد از وضعیت زیست محیطی و نبودن آلودگی‌ها در محله راضی می‌باشند که رتبه فریدمن و ارزش آزمون تی این معیار به ترتیب ۱۴/۰۹ و ۸/۷۹ است.

ارزش آزمون تی برای مجموع شاخص‌های فضای همگانی برابر با ۱۲/۴۳ و همچنین ارزش رتبه‌ای فریدمن ۹/۱۴ می‌باشد.

بخش منظر شهری

برای شناسایی برنامه‌ریزی محله‌های شهری انسان‌گرا (شهروند محور) از منظر رویکرد منظر شهری ایجاد نشانه‌های با ارزش، تقویت مناظر و نماهای ساختمانی در محله «سبک، رنگ و فرم بافت‌ها در محله» قابل تبیین می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد محله مورد نظر دارای سه مسجد که ۲ مورد از آنها در شمال و جنوب خود می‌باشد که به عنوان نمادهای با ارزش محله به شمار می‌روند. از طرفی وجود بعضی از مراکز تجاری، خرید و پارک آبی نیز در این محله به عنوان نماد شناخته می‌شوند که تعداد زیادی از شهروندان را از نقاط مختلف شهر برای استفاده از این مراکز به این محله جذب می‌کند؛ همچنین، این محله از نظر رنگ و فرم ساختمان‌ها دارای وضعیت

نسبتاً مطلوبی می‌باشد. میزان رضایت ساکنین از این شاخص بالا است به این صورت که ارزش فریدمن محاسبه شده ۱۱/۰۷ و ارزش تی ۷/۷۸ می‌باشد.

اجتماعی

یکی از زمینه‌های اصلی برنامه‌ریزی‌های توسعه، توجه به مشارکت فعال و همه جانبه افراد جامعه و فرایندهای تقویت‌کننده آن است. توجه به چگونگی احساس تعلق اجتماعی افراد، عاملی مهم در افزایش رفتارهای مشارکتی در امور متفاوت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است و این مهم‌ترین ابزار برای یک مدیریت خوب به ویژه در کشورهای جهان سوم است؛ از طرفی، رضایت اجتماعی شهروندان از همسایگان و حس انسجام و همکاری در محله از دیگر اصول برنامه‌ریزی‌های توسعه و شهرسازی انسان‌گرا می‌باشد (جدول ۷).

جدول ۷- میزان رضایت شهروندان از وضعیت شاخص‌های اجتماعی در محله

شاخص‌های اجتماعی	میانگین	T آماره با ارزش آزمون ۳	درجه آزادی	سطح معناداری	فریدمن
تعلق اجتماعی به محله	۴/۶۶	۹/۱۲	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۴/۳۹
میزان رضایت از روابط اجتماعی با همسایگان	۳/۸۴	۶/۲۹	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۱/۲۱
حس انسجام و همکاری در محله	۴/۰۳	۸/۳۵	۳۷۹	۰/۰۰۰	۱۲/۷۵

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از نظر شاخص‌های اجتماعی محدوده مورد مطالعه در شرایط مطلوبی قرار دارد و افراد ساکن در این محله دارای تعلق اجتماعی بسیار به محله بوده و حس انسجام و همکاری و میزان رضایت از روابط با همسایگان دارای وضعیت مطلوبی است. شهرسازی انسان‌گرا به دنبال برنامه‌ریزی محلات و شهرها به عنوان مکانی است که ساکنان آنها دارای روابط اجتماعی مناسب با همدیگر بوده و تعلق اجتماعی به محله داشته و همچنین حس همکاری در وظایف محله در وضعیت مطلوبی باشد.

ارزش آزمون تی برای مجموع شاخص‌های اجتماعی برابر با ۱۴/۵۶ و همچنین ارزش رتبه‌ای فریدمن ۱۱/۳۷ می‌باشد.

نتیجه‌گیری

موضوع شهرسازی انسان‌گرا از مباحث مهم در حوزه شهرسازی، معماری و برنامه‌ریزی شهری است که نگاه بخش وسیعی از صاحبان ادبیات علمی توسعه شهری و برنامه‌ریزان شهری و شهرسازی را به خود جلب کرده است. این دیدگاه در پی آن است که شهری را پایه‌گذاری و برنامه‌ریزی کند که انسان‌ها در آن به سرزندگی و شادابی دست‌یافته و موجب به ثمر رسیدن سرمایه‌های اجتماعی شهروندان گردیده و باعث رشد و توسعه شهرها شود. در این دیدگاه لایه‌های تشکیل‌دهنده فرم شهرها و محلات (نظام کاربری زمین، فضاها، همگانی، فرم کالبدی، منظر شهری، حرکت و دسترسی و نظام اجتماعی) باید مطابق با خواسته‌ها و نیاز شهروندان شکل بگیرد. با توجه به اهمیت این موضوع در این تحقیق به دنبال سنجش مؤلفه‌های رویکرد انسان‌گرا در محلات شهری (محله یاغچیان کلان‌شهر تبریز) می‌باشیم.

نتایج این تحقیق، حاکی از آن است که این محله بر اساس بعضی شاخص‌ها منطبق با اصول و رویکرد انسان‌گرا می‌باشد، درحالی‌که در مواردی متناقض با این اصول است. چنانچه از نظر شاخص‌های اجتماعی محدوده مورد مطالعه در شرایط مطلوبی قرار دارد و نتایج حاکی از آن است ارزش آزمون تی برای متغیرهای این شاخص بالاتر از عدد ۳ و به ترتیب برای تعلق اجتماعی به محله، حس انسجام و همکاری و میزان رضایت از روابط با همسایگان ۹/۱۲، ۸/۳۵ و ۶/۲۹ می‌باشد.

از منظر تنوع در بافت‌ها و بناها این محله در وضعیت نامطلوبی قرار دارد ولی از لحاظ نشانه‌های با ارزش این محله دارای ۳ مسجد به عنوان نماد محله و انواع مراکز تجاری و پارک آبی بوده است. این محله دارای انواع فضاها سبز بوده و احساس امنیت در فضاها عمومی آن (شب و روز) و همچنین مطلوب بودن آب و هوای این محله باعث فعال بودن فضاها و ایجاد سرزندگی در بین ساکنین آن گردیده است. شبکه معابر محله یاغچیان به لحاظ، دسترسی به خدمات اساسی، وجود رابطه سلسله‌مراتبی منظم در راه‌های محلی، دسترسی به وسایل نقلیه موتوری، امنیت و توجه به ترغیب پیاده‌مداری، از وضعیت مطلوبی برخوردار است؛ همچنین، اکثر افراد از لحاظ دسترسی

به کاربری‌های خدماتی در محله راضی ولی از منظر کاربری‌های چندمنظوره این محله دارای وضعیتی نامطلوبی می‌باشد. از طرفی دیگر حمل و نقل عمومی و متنوع نیز در این محله دارای کیفیت نامطلوبی بوده است.

به منظور توسعه کیفی و کالبدی محله یاغچیان در آینده و برنامه‌ریزی محلات نوین‌دگر از منظر شهرسازی انسان‌گرا راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

- توجه به نورپردازی و نظم و امنیت محله با اختصاص گشت‌های شبانه‌روزی در محله و همچنین استفاده از مشارکت مردم در برقراری نظم و امنیت
- حداقل‌امکان در مناطق کم تراکم اختلاط کاربری‌ها به صورت افقی و در نقاط پرتراکم به صورت عمودی شکل گیرد.
- استفاده و تجهیز پیاده‌روها به مبلمان شهری مناسب با سایه‌انداز به‌منظور تشویق پیاده‌روی و همچنین ایجاد مبلمان مناسب در ایستگاه‌های اتوبوس
- احداث مجتمع‌های فرهنگی (کتابخانه‌ها)، مراکز درمانی و مراکز خدماتی (بانک‌ها و پست‌ها) به‌منظور کاهش سفرهای ساکنین محله به داخل شهر؛
- ایجاد تنوع در معماری در ساختمان‌های جدیدالاحداث به‌منظور جلوگیری از یکنواختی فرم‌های شهری در محله و استفاده از عناصر سرزندگی شهری مانند آب در فضاهای سبز
- قرار دادن دوچرخه در اختیار ساکنان، محدود کردن حرکت اتومبیل‌ها در محله و همچنین اختصاص اتوبوس‌های عمومی به این محله با توجه به جمعیت زیاد و افزایش آن برای جلوگیری از اتلاف وقت افراد و سوخت‌های اتومبیل‌های شخصی.

فهرست منابع

۱. آرت، رندل. (۱۳۸۷). *منشور نوشهرگرایی*، ترجمه: علیرضا دانش و رضا بصیری مزدهی، تهران، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۲. تیبالدز، فرانسیس. (۱۳۸۷). *شهرسازی شهروندگرا: ارتقای عرصه‌های همگانی و محیط‌های شهری*. ترجمه محمد احمدی‌نژاد، اصفهان، انتشارات خاک.
۳. تیبالدز، فرانسیس. (۱۳۸۸). *شهرهای انسان‌محور: بهبود محیط شهری در شهرهای بزرگ و کوچک*. ترجمه: حسن علی لقایی و فیروزه جدلی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. حبیبی، سید محسن و مسایلی، صدیقه. (۱۳۷۸). *سرانه کاربری‌های شهری*. انتشارات سازمان ملی زمین و مسکن، دفتر مطالعات برنامه‌ریزی شهری، تهران.
۵. حسنی، علیرضا و روشنی، پریسا. (۱۳۸۹). *نوشهرگرایی رویکردی جدید در طراحی و برنامه‌ریزی شهری*. ماهنامه آموزشی اطلاع‌رسانی سازمان نظام مهندسی ساختمان طاق، شماره‌های ۴۱ و ۴۲، صص ۵۳-۵۱.
۶. خادمی، مسعود. پورجعفر، محمدرضا و علی‌پور، علی. (۱۳۸۹). *نگرشی نو بر عرصه فعالیت‌های جمعی*. مجله فن و هنر، سال ۱۳، شماره ۲۸ (پیاپی ۶۴)، صص ۳۸-۳۳.
۷. زندی، ملیحه. (۱۳۹۰). *برنامه‌ریزی سامانه پیاده‌مدار با رویکرد شهروندگرایی در منطقه ۳ تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات تهران، استاد راهنما زهرا سادات سعیده زرآبادی.
۸. سلطانی، علی و خداپرست، بهاره. (۱۳۸۹). *ارزیابی خیابان‌های شهری بر اساس رهیافت انسان‌گرا (نمونه موردی: خیابان سمیه شهر شیراز)*. دو فصلنامه آرمانشهر، شماره ۵، صص ۹۷-۱۱۰.
۹. شفاعتی، آرزو. (۱۳۸۹). *توسعه میان‌افزا به سوی راهبرد توسعه مطلوب شهری (نمونه موردی: محور تاریخی- فرهنگی کلان‌شهر تبریز)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تبریز، استاد راهنما محمدرضا پورمحمدی.

۱۰. صادق‌زاده، مریم و پورمحمدی، محمدرضا. (۱۳۹۲). نقش الگوهای رفتاری در شکل‌گیری فضاهای شهری انسان محور از دیدگاه کریستوفر الکساندر و دونالد اپلیارد. همایش ملی معماری و شهرسازی انسان‌گرا، قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین.
۱۱. قلیزاده، علی‌اکبر. (۱۳۷۸). شاخصه‌های کیفیت مسکن مناسب در محلات. نشریه نشاط، شماره ۲۰.
۱۲. کرمانی، سمیرا سادات. ماجدی، حمید و ذبیحی، حسین. (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی محله پایدار با بهره‌گیری از رویکرد نوشهرگرایی. اولین همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان، قزوین، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی.
۱۳. کریمی، یوسف. (۱۳۷۴). روانشناسی شخصیت. تهران، نشر ویرایش.
۱۴. گلکار، کورش. (۱۳۷۹). مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. نشریه علمی پژوهشی صفا، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۵.
۱۵. لینچ، کوین. (۱۳۸۱). تئوری‌های شکل شهر. ترجمه: سیدحسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. مطلبی، قاسم. (۱۳۸۵). بازشناسی نسبت فرم و عملکرد در معماری. نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۵، صص ۵۵-۶۶.
17. Appleyard, Donald. (1976). **Planning a pluralist city**, Cambridge: Massachu setts Intitute of Technology Press.
18. Hoppenbrouwer, Eric, Louw, E. (2005). **Mixed-use Development: Theory and Practice in Amsterdam's Eastern Dockland**, European Planning Studies, Vol.13, No.7, p.p.967-983.
19. Lang, Jon. (1994). **Urban Design: The American Experience**, Van Nostrand Reinhold, New York.
20. Punter, J. Carmona, M. (1997). **The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies**, E&FN Spon, London.
21. Steuteville, R. (2004). **The New urbanism and alternative to modern automobile-oriented planning development**. Available on: faculty.ncf.edu.